

Izzivi prenove gimnazijskega programa

IZVLEČEK

Primerjalna analiza ključnih razvojnih dejavnikov, podanih v Izhodiščih prenove gimnazijskega programa, in učnih ciljev pouka geografije v sedanjem srednješolskem gimnazijskem programu je pokazala nesprijemljivost krčenja pomena in obsega šolskega predmeta geografija. Namesto o prenovi vsebine gimnazijskega programa bi morali razmišljati o prenovi njegovega organizacijskega in normativnega dela ter ga obenem tudi metodično posodobiti. Najpomembneje pa bi bilo "prenoviti" odnos družbe do znanja.

Ključne besede:

geografija, pouk, gimnazija, prenova.

ABSTRACT

Challenges Of Renovation Of Grammar School Programme From The Viewpoint Of Geographical Education Comparative analysis of key development factors, written in "Izhodišča prenove gimnazijskega programa" and aims of geography teaching in present grammar school programme shows the inadmissibility of reducing the importance and the extent of geography. The renovation of the content of grammar school programme should be replaced by the renovation of its organizing and standard-setting part, together with methodical revision. But the most important task should be the "renovation" of the society's attitude towards the knowledge.

Key words:

geography, teaching, grammar school, renovation.

Avtorici besedila:

KARMEN KOLENC KOLNIK, dr. geog.,
Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Maribor,
Slovenija

E-pošta: karmen.kolenc@uni-mb.si

TATJANA RESNIK PLANINC, dr. geog.,
Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana,
Slovenija

E-pošta: tatjana.resnik-planinc@guest.arnes.si

Avtorici fotografij:

KARMEN KOLENC KOLNIK, SAŠA KOSTEN ZABRET

COBISS I.04 strokovni članek

z vidika geografskega izobraževanja

Geografija kot šolski predmet medpredmetno izobražuje in vzgaja z naravoslovnimi in družboslovnimi vsebinami. Skupna spoznanja so lahko mladim dragoceno vodilo tako pri upravljanju in usmerjanju bodočega razvoja na lokalni, državni ali svetovni ravni kot pri prenosu spoznanj iz izobraževalno - teoretičnega na življenjsko - praktično področje. Šolska geografija sprejema izziv, ki ga pred njo postavljata sedanjost in prihodnost s tem, da raziskuje in išče odgovore za smotrno prostorsko ureditev z vidika njegove rabe, za ohranitev Zemlje ter odgovoren trajnostni razvoj narave in družbe.

Geografija je v programu srednje šole predmet, ki učečim pomaga pridobiti znanje ter razviti sposobnosti in spretnosti, s katerimi lahko razumejo ožje in širše življenjsko okolje. Poleg tega jih vzgaja, da bi znali lokalno (domača pokrajina), regionalno (geografska regija), državno (Slovenija) in svetovno (Evropa, Zemlja) okolje pravilno vrednotiti in spoštovati. Zato trdimo, da ima geografija kot šolski predmet posebno identiteto. Najpomembneje pa bi bilo "prenoviti" odnos družbe do znanja, saj to postaja vedno bolj tržno blago in ne le otrokova oziroma mladostnikova pravica in splošna družbena vrednota.

Prenove gimnazijskega programa in pouk geografije

Družbene okoliščine, v katerih poteka sedanja reforma gimnazijskega programa, ne moremo pojmovati kot statično in "preprosto" stanje, temveč kot vrsto medsebojno povezanih in prepletenih premikov. Vprašanje uspešnosti teh premikov je treba razumeti kot razvojni izziv, izobraževalni sistem pa kot enega od osrednjih podsistemov, ki se morajo tem premikom po eni strani prilagajati, po drugi pa jih pospeševati in nevtralizirati mogoča tveganja, ki iz njih lahko izhajajo (4). Tudi sedaj (kot v vseh dosedanjih prenovah izobraževalnih programov v Sloveniji) razmišljamo le o tem, kakšno naj bo organizacijsko in vsebinsko ogrodje prenove, ne pa tudi o tem, kdo jo bo na koncu izvajal. Zato menimo, da je pomembno poznati tudi pričakovanja učiteljev ter njihove odzive na spremembe. Predvsem pa moramo vedeti, s kakšno strokovno popotnico prehajajo iz "starega v novo" ter v kolikšni meri jim lahko da le prenovljena pedagoška dokumentacija (učni programi, učni načrti, katalogi učnih ciljev itd.) ustrezna izhodišča za dvig kakovosti izobraževanja. Delne rešitve, ki ne vsebujejo vpeljevanja novih pogojev dela, dviga kakovosti do diplomskega izobraževanja učiteljev in obveznega stalnega strokovnega spopolnjevanja ob ustreznih učnih pogojih ter opremljenosti šol, niso zadostne.

Obsežno gradivo za *Izhodišča prenove gimnazijskih programov* temelji na desetih razvojnih dejavnikih in z njimi povezanimi izzivi za izobraževanje (preglednica 1). Želeli smo preučiti "ustrezno naravnost" pouka geografije s pomočjo opredeljenih razvojnih dejavnikov in izobraževalnih izzivov: zato smo izdelali primerjalno analizo ciljev prenove gimnazijskega izobraževanja (4) in izobraževalno-vzgojnih ciljev pouka geografije, zapisanih v sedanjem predmetnem katalogu in učnem načrtu *Geografija za gimnazijske programe* (210 ur). Šolska geografija izkazuje izjemno visoko stopnjo izpolnjevanja zastavljenih zahtev na področju razvojnih dejavnikov in izzivov sodobnega izobraževalnega sistema. Zato lahko trdimo, da pouk geografije že zdaj v veliki meri izpolnjuje zahteve načrtovane prenove.

Kaj pa prenova izobraževalnih pogojev?

Vzgojno-izobraževalni cilji pouka geografije so danes oblikovani tako, da zahtevajo za svojo uresničitev obvladovanje in uporabo različnih pristopov, oblik, metod in tehnik dela. Številni cilji sodobnega pouka usmerjajo učence k samostojnemu in sodelovalnemu učenju, k veliki aktivnosti pri iskanju ustreznih rešitev, argumentiranju, skupinskemu in individualnemu delu (6). Čeprav so učne vsebine in vzgojno-izobraževalni cilji jasno definirani, nam sami po sebi ne povedo, kako naj jih dosežemo. Učitelj geografije bi moral biti zato usposobljen za razumevanje znanja, konceptov in spretnosti, ki jih zahteva šolski predmet geografija, hkrati pa poznati položaj tega predmeta v šolskem kurikulumu (6).

Iz zapisanega povzetka najpomembnejših ugotovitev dosedanjega dela v gimnazijskih programih (4) lahko ugotovimo, da pri pouku geografije že sedaj pogosto vzpodbujamo uporabo aktivnih učnih oblik (na primer skupinskega in individualnega dela) - še zlasti pri terenskem delu in ekskurzijah. Obe obliki sta kompleksno - interdisciplinarno naravnani in zahtevata od dijakov oblikovanje lastnih ugotovitev ob učenju z odkrivanjem in raziskovanjem. Urijo se v anticipatornem in participatornem učenju. Prvo temelji na predvidevanju prihodnosti (na primer prostorskih problemov zaradi neustreznih posegov), drugo pa na demokratičnem sodelovanju vseh, ki se jih odločitve o prihodnosti tičejo, torej tudi (ali zlasti) mladine.

Slika 1: Kartiranje mestne ulice - dijaki pridobivajo sposobnost osnovnega preučevanja in raziskovanja domače pokrajine ter sposobnosti vključevanja pri odločanju o njenem razvoju (foto: Karmen Kolenc Kolnik).

Preglednica 1: Primerjava zahtev ključnih razvojnih dejavnikov z učnimi cilji pouka geografije v sedanjem gimnazijskem programu (3, 4).

razvojni dejavnik	izziv za izobraževalni sistem	cilji pouka geografije v splošnem srednješolskem programu Gimnazija
civilizacijska pristojnost	zagotavljanje funkcionalne pismenosti	veščine: <ul style="list-style-type: none"> • sporazumevanje, • sposobnost učinkovite uporabe novih tehnologij; cilji: <ul style="list-style-type: none"> • dijaki se usposablajo za samostojno uporabo geografskih virov in literature, • dijaki razvijajo sposobnost izražanja geografskega znanja v besedni, količinski in grafični obliki z uporabo sodobne učne tehnologije;
kognitivna mobilizacija	razvoj pristojnosti za pridobivanje in uporabo znanja	veščine: <ul style="list-style-type: none"> • zagotavljanje pogojev za učečo se družbo, • priprava na vseživljenjsko pridobivanje in uporabo novih znanj; cilji: <ul style="list-style-type: none"> • dijaki pridobijo prostorsko predstavo o današnjem svetu in domačem okolju, • dijaki povezujejo geografsko teorijo s prakso, • dijaki razvijajo sposobnosti in spretnosti dejavnega terenskega raziskovalnega dela;
družbena kohezivnost	preprečevanje družbene izključenosti	cilji: <ul style="list-style-type: none"> • dijaki razvijajo sposobnosti in spretnosti prenosa teoretičnega znanja v prakso ter tako postajajo konkurenčni (funkcionalna znanja in veščine) na trgu zaposlovanja;
podjetniški duh	razvoj podjetniškega duha in pristojnosti	veščine: <ul style="list-style-type: none"> • pripravljenost na prevzemanje odgovornosti in tveganja, • inovativnost, • premik od predvidljive (dolgoročne) zaposlitve k iskanju in sprejemanju raznovrstnih priložnosti;
kakovost politike	učenje državljskih pristojnosti in državljske kulture	veščine: <ul style="list-style-type: none"> • zavedanje pravic in njihovega razmerja z odgovornostmi, • razvijanje veščin za socialno in politično participacijo na različnih ravneh; cilji: <ul style="list-style-type: none"> • dijaki pridobivajo sposobnost osnovnega preučevanja in raziskovanja domače pokrajine ter sposobnost za vključevanje v odločanje o njenem razvoju;
socialni kapital	razvoj veščin skupinskega dela in samoorganizacije	veščine: <ul style="list-style-type: none"> • razvijanje sposobnosti skupnega reševanja problemov, solidarnosti, • iskanje ravnotežja med individualizacijo in skupnostjo;
nacionalna zavest z mednarodno in medkulturno odprtostjo	razvoj nacionalne zavesti in pripravljenost na delovanje v inter- in transnacionalnih okoljih; sposobnost vzdrževanja identitete in medkulturne komunikacije	veščine: <ul style="list-style-type: none"> • pripravljenost na medkulturno sporazumevanje, ki je vnaprej pogojeno z nacionalno zavestjo, • lastna kulturna identiteta kot pogoj za razumevanje in sprejemanje drugih kulturnih identitet, • skozi znanja in spoznanja krepi slovensko narodno in kulturno (samo)zavest; cilji: <ul style="list-style-type: none"> • dijaki razvijajo pozitivna čustva do domovine, občutek pripadnosti svojemu narodu in državi ter ljubezen do njene naravne in kulturne dediščine, • dijaki razumejo geografske vzroke za kulturno, civilizacijsko in politično pestrost sveta, • dijaki se vzgajajo v duhu strpnosti in spoštovanja ljudi in ljudstev, ki so drugačni glede na jezik, vero, raso in navade;
varovanje vseh vidikov naravnega okolja kot pogoj trajnostnega razvoja	razvoj odgovornosti v odnosu do naravnega okolja	cilji: <ul style="list-style-type: none"> • dijaki pridobivajo sposobnosti za vrednotenje protislovij v okolju sodobnega sveta, • dijaki se usposablajo za prepoznavanje nujnosti sonaravnega razvoja ter odgovornosti do ohranjanja fizičnih in bioloških življenjskih razmer za prihodnje generacije;
splošna etična zavest	krepitev zavezanosti splošnim vrednotam	cilji: <ul style="list-style-type: none"> • dijaki se usposablajo za razumevanje problemov varstva geografskega okolja in pomena prizadevanja za vzdrževanje ravnotežja med človekovim hotenjem in naravo;
kritična osebnost	razvoj sposobnosti razumevanja človeka in sveta	cilji: <ul style="list-style-type: none"> • dijaki razumejo zakonitosti razmestitev naravnogeografskih in družbenogeografskih pojavov in procesov ter njihov vpliv na razvitost posameznih izbranih držav in njihovih socialno-ekonomskih protislovij, • dijaki pridobivajo sposobnosti za kronološko vrednotenje geografskih podatkov, dejavnikov, pojavov in procesov v različnih časovnih obdobjih.

Slika 2: Pri pouku so dobre ideje vedno dobrodošle (foto: Saša Kosten Zabret).

Strinjamo se z navedbo, zapisano v *Izhodiščih* (4), da "je podcenjenost programa (materialni pogoji) ravno v gimnaziji velika in se izraža v prevelikem številu dijakov v oddelku, pomanjkanju kabinetov, ... Število učencev v posameznem oddelku otežuje (če že ne preprečuje) izvajanje aktivnih oblik in metod dela", kar prav gotovo močno omejuje učenje o geografskem prostoru z neposredno učno izkušnjo. Usmeritev k potrebam učencev (njihovi zaznavni in doživljajski raznolikosti) in k raziskovanju življenja v prostoru je pomembna zakonitost učenja geografije za prihodnost. Samo terensko raziskovalno učenje geografije lahko spodbuja učenje o prostoru preko različnih zaznavnih poti. Učenci morajo doživljati prostor kot sistematično kakovost soodvisne in predvidljive celote in neprecenljivo učno sporočilnost kognitivnega, afektivnega in psihomotoričnega učnega doživetja. Sodobno pojmovanje učenja geografije narekuje z vidika opredelitve pomena aktivnega in izkustvenega učenja pomembne spremembe v učnih načrtih in učni filozofiji učiteljev.

Zavedamo se, da je žal razkorak med teorijo in prakso še vedno prevelik tudi pri mnogih učiteljih geografije. O tem govorita poročili o spremljavi pouka geografije v osnovni šoli (2) in spremljavi pouka geografije v gimnaziji (1). Ciglerjeva v svojem poročilu spremljave prenovljenega geografskega gimnazijskega programa v zaključnem letniku ugotavlja, da prevladuje učiteljeva razlaga in, da "... to metodo učitelji v povprečju uporabijo v 59 % vseh ur pouka o Sloveniji" (1). Kar šest od desetih anketiranih učiteljev izjavlja, da pri ponavljanju za maturo večinoma uporabljajo iste metode kot pri obravnavi učne snovi.

Pri uporabi učnih oblik dela lahko zasledimo tudi odgovor: "Za skupinski pouk nisem navdušen, ker je problem s poročanjem" (1). Lahko smo zadovoljni, da je učitelj zaznal problem, a očitno nastane kratek stik v prepoznavanju pravega naslovnika: problem je najprej učiteljev (ker dijake ni podučil oziroma uril v poročanju) in šele nato dijakov. Zanimiv in skoraj pričakovan je sklep avtorice članka in izvedene spremembe, da bo potrebno pravkar prenovljeni učni načrt še prečistiti, ker cilji prenove niso bili doseženi. Ali se pri tem vendarle ne bi raje vprašali, koliko so prenove prenov smiselne, če se odvijajo le na enem, na primer vsebinskem nivoju pouka?

Prevečkrat v različnih analizah stanja v šolah pogrešamo pojasnilo: kdo, kje in kako je izvedel vrednotenje doseganja ciljev pouka v gimnazijskih programih. Pogled v gimnazijske dnevnike in zapise realizacij učnega programa prepogosto nakazuje okostenelost v smislu: "Učna snov je bila predelana in utrjena v skladu z učnim načrtom". Najbolj sporna se zdi v prenoviteljskih razmišljanjih popolna odsotnost analize učne filozofije učiteljev geografije. Še največ je bilo opravljenih raziskav, ki vključujejo posamezne dejavnike uspešnega učenja geografije (na primer: motivacija, preverjanje in ocenjevanje znanja, uporaba različnih učnih metod). Moteče je tudi dejstvo, da so v veliki večini razmišljanja o uspešnosti dela pri pouku geografije narejena iz učiteljeve perspektive (perspektive poučevanja geografije) in perspektive pogojev dela (učni načrti, število ur, učna oprema), zelo redko pa v raziskavah naletimo na osrednjo vlogo učencev in njihovih potreb ter njihove učne uspešnosti. Komu je namenjen pouk geografije?

Slika 3: Načrtovanje projektne naloge - študentje se urijo v participatornem učenju (foto: Karmen Kolenc Kolnik).

Kaj predlagamo?

Zavedamo se, da za posodobitev in prenovitev pouka ne zadostujejo samo potrjeni učni načrti, izdelani standardi in katalogi znanj, ampak da se vsaka prenova začne šele v šoli, v kolektivih in na individualni strokovni ravni vsakega posameznika. Te spremembe pa je najtežje doseči, ker so odvisne od spreminjanja ustaljenih vzorcev delovanja učitelja (1, 5, 6).

V Mednarodni listini o geografskem izobraževanju (1992) je zapisano, da "geografska izobrazba omogoča, da se posameznik zave vpliva svojih dejanj oziroma ravnanja družbenega okolja ter da s pomočjo najnovejših informacij in veščin ter na temelju okoljevarstvene etike in sonaravnega razvoja sprejema odločitve, ki ne zanemarjajo okolja" (3).

Ne glede na to, kam nas želijo usmeriti snovalci nove prenove gimnazijskega programa, bi geografi (pa ne samo mi!) morali:

- *v večji meri osredotočiti se na rezultate učenčevega učenja,*
- *usmerjati k individualizaciji in personalizaciji kurikula,*
- *intenzivno razvijati zahtevnejše veščine (reševanje problemov, besedno in nebesedno sporazumevanje, kritično mišljenje, ustvarjalnost) ter*
- *uporabljati informacijsko-komunikacijsko tehnologijo.*

Pričakujemo, da naj bi se vsi, ki odredajo položaj geografije v šolskem kurikulumu, zavedali velike didaktične vrednosti učenja z neposredno prostorsko izkušnjo in bi učencem omogočili v neposrednem stiku s prostorom (naravnim in družbenim) poiskati pomembne vire izobraževalnih, vzgojnih in življenjsko uporabnih informacij. Učenje izven učilnice (ang. *outdoor learning*) je velik izziv za prihodnost. Naše naravne in kulturne dediščine, naše geografske raznolikosti in odgovornega ravnanja s prostorom (od krajevnega do svetovnega) naj se ne bi "samo učili", ampak spoznavali in preverjali svoja teoretična spoznanja v konkretni prostorski realnosti, da jih bomo lahko razumeli, spoštovali in soustvarjali. Za vse to pa potrebujemo usposobljene ter motivirane učitelje geografije in ustrezne učne pogoje. Predlagamo, da se šolski predmet geografija umesti v izhodišča za prenovo gimnazijskega programa:

1. v **skupnem delu obveznega programa** (jedrni del kurikula) v dosedanjem obsegu 210 ur,
2. v izvajanju **predmeta državljanska vzgoja** s transdisciplinarnimi učnimi cilji skupaj z zgodovino in sociologijo (vsak v obsegu po 35 ur),
3. v **izbirnem delu kurikula** kot terensko raziskovalno delo v domači regiji (projektni modul v obsegu 35 ur) ter
4. v delu kurikula, ki ga **šole lahko ponudijo** v sodelovanju z okoljem (kot interdisciplinarne ekskurzije po Sloveniji - v vsakem letniku po ena ekskurzija).

Ker se družba in njene potrebe neprestano spreminjajo, ni končnega odgovora na izobraževalne potrebe in probleme, ki smo jih skušali osvetliti - vendar pa smo prepričani, da bomo ravno z iskanjem boljših odgovorov potrdili besede I. Kanta, ki je zapisal: "Najprimernejši način za razsvetlitev človeškega razuma in znanja je prav geografija."

Literatura

1. Cigler, N. 2003: Geografija v 4. letniku gimnazije. Priprava na maturo. Geografija v šoli, letnik 12, št. 3. Ljubljana.
2. Cunder, K. 2001: Poročilo o spremljavi pouka geografije v osnovni šoli za šolsko leto 1999/2000. Geografija v šoli, letnik 10, št. 1. Ljubljana.
3. Medmrežje 1: <http://www.mszs.si/slo/solstvo/ss/programi/gimnazija/geog.html> (citirano 24. 3. 2006).
4. Medmrežje 2: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pages/payloads/podrocje/razvoj_solstva/izhodišca_prenove_gimnazijskega_programa.doc (citirano 21. 3. 2006).
5. Kolenc Kolnik, K. 2005: Učenje za odgovorno prihodnost: primer učenja za kompetentno ravnanje s prostorom. Didactica Slovenica, Pedagoška obzorja, št. 3-4. Novo mesto.
6. Resnik Planinc, T. 2005: Didaktična analiza geografskih učnih vsebin v slovenski šolski geografiji. Slovenska šolska geografija s pogledom v prihodnost. Ljubljana.